

کلیات دانش سیاسی

(با تأکید بر سیاست و حکومت در ایران)

تألیف

حسین شیخزاده

دانشیار علوم سیاسی دانشگاه خوارزمی

www.ketab.ir

دانشگاه خوارزمی

تهران ۱۴۰۳

سرشناسه	: شیخزاده، حسین، ۱۳۴۹ - Sheikhzade, Hossein
عنوان و نام پدیدآور	: کلیات دانش سیاسی (با تأکید بر سیاست و حکومت در ایران) / تألیف حسین شیخزاده.
مشخصات نشر	: تهران: دانشگاه خوارزمی، ۱۴۰۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۰۵ ص.
شابک	: ۲۸۰۰۰۰۰ ریال 978-622-91235-9-1
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
یادداشت	: کتابنامه.
موضوع	: علوم سیاسی - ایران -- Political science
	: علوم سیاسی Political science
رده بندی کنگره	: JA۸۴
رده بندی دیویی	: ۵۰۹۵۵/۳۲۰
شماره کتابشناسی ملی	: ۹۶۰۰۸۲۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی	: فیا

عنوان کتاب	: کلیات دانش سیاسی (با تأکید بر سیاست و حکومت در ایران)
تألیف	: حسین شیخزاده
ناشر	: دانشگاه خوارزمی
چاپ و صحافی	: دانشگاه خوارزمی
صفحه آرا	: صدیقه عرب
طراح جلد	: فاطمه منظور
نوبت و سال چاپ	: اول، ۱۴۰۳
شابک	: ۹۷۸-۶۲۲-۹۱۲۳۵-۹-۱
شمار	: ۵۰۰ نسخه
قیمت	: ۲۸۰۰۰۰۰ ریال

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به انتشارات دانشگاه خوارزمی است.

آدرس: تهران، خ شهید مفتح، شماره ۴۳، کدپستی ۱۴۹۱۱-۱۵۷۱۹ تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۱۸۶۶
 www.khu.ac.ir pub@khu.ac.ir

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۱	مقدمه.....
۱۵	فصل اول: ماهیت سیاست
۱۵	مفهوم سیاست.....
۱۸	منشأ و موضوع سیاست.....
۲۴	رابطه سیاست و اخلاق.....
۲۹	علم سیاست.....
۳۴	شاخه‌های علوم سیاسی.....
۳۵	علم سیاست در ایران.....
۳۹	فصل دوم: دولت و اجزای آن
۳۹	گفتار اول؛ ویژگی‌ها و کارکردهای دولت.....
۳۹	شرح مفهوم دولت (State).....
۴۲	۱- دولت به معنی اصلی؛ یعنی State.....
۴۲	۲- دولت به معنی حکومت.....
۴۳	۳- دولت به معنی قوه مجریه.....
۴۳	منشأ، ماهیت و کارکرد دولت.....
۴۴	۱- دولت؛ حاصل قرارداد اجتماعی.....
۴۶	۲- دولت؛ پدیده اخلاقی.....
۴۶	۳- دولت؛ شر ضروری.....
۴۷	۴- دولت؛ حاصل تکامل اجتماعی.....
۴۷	۵- دولت؛ حاصل ضرورت اقتصادی.....
۴۸	از دولت‌های باستان تا دولت مدرن.....
۵۲	دولت در ایران.....
۵۵	گفتار دوم؛ ارکان و اجزاء دولت.....
۵۶	سرزمین.....

۵۷	مردم (جمعیت).....
۵۹	حکومت دارای حاکمیت.....
۶۲	چیستی حاکمیت.....
۶۵	قانون و حکومت.....
۶۶	قانون اساسی.....
۶۹	قانون اساسی در ایران.....
۷۰	ملت و ملی گرایی.....
۷۵	عوامل پیدایش ملت.....
۷۹	فصل سوم: انواع حکومت‌ها.....
۷۹	پیش درآمد فصل سوم.....
۸۱	گفتار اول؛ دیکتاتوری و دموکراسی.....
۸۱	دیکتاتوری.....
۸۵	توتالیترسم.....
۸۹	دموکراسی.....
۹۲	روند پیدایش و رشد دموکراسی.....
۹۶	مراحل گسترش دموکراسی.....
۹۸	نقاط ضعف و قوت دموکراسی.....
۱۰۰	۱- افزایش مشروعیت حکومت.....
۱۰۱	۲- نظارت همگانی.....
۱۰۱	۳- تقویت روحیه دفاع از کشور.....
۱۰۲	دیکتاتوری و دموکراسی در ایران.....
۱۰۵	گفتار دوم؛ نظام‌های پارلمانی و ریاستی.....
۱۰۵	تفکیک قوا.....
۱۰۷	نظام پارلمانی و پارلمانتاریسم.....
۱۱۳	نظام ریاستی.....
۱۱۶	نظام ایران؛ ریاستی یا پارلمانی.....
۱۱۹	گفتار سوم؛ نظام‌های فدرال و نظام‌های تکساخت.....
۱۲۰	سیستم حکومت فدرال.....

سیستم تک‌ساخته.....	۱۲۲
عدم تمرکز در ایران.....	۱۲۲
فصل چهارم: قدرت و روش‌های دستیابی به آن	۱۲۵
گفتار اول؛ قدرت.....	۱۲۵
تعریف و ماهیت قدرت.....	۱۲۶
منابع قدرت.....	۱۲۸
قدرت سیاسی.....	۱۳۰
قدرت ملی.....	۱۳۲
گفتار دوم؛ اقتدار، نفوذ و مشروعیت.....	۱۳۵
اقتدار و نفوذ.....	۱۳۵
مشروعیت.....	۱۳۸
گفتار سوم؛ انتخابات، رسانه‌ها و افکار عمومی.....	۱۴۱
انتخابات.....	۱۴۱
همه‌پرسی.....	۱۴۵
رسانه‌ها و افکار عمومی.....	۱۴۶
گفتار چهارم؛ احزاب و تشکلهای سیاسی.....	۱۵۰
تعریف و جایگاه احزاب سیاسی.....	۱۵۰
نظام‌های حزبی.....	۱۵۳
گروه‌های ذی نفوذ.....	۱۵۵
احزاب سیاسی در ایران.....	۱۵۵
فصل پنجم: رویه‌ها و تحولات سیاسی	۱۵۹
پیش‌درآمد فصل پنجم.....	۱۵۹
محافظه‌کاری و رادیکالیسم.....	۱۶۱
جناح‌های راست و چپ در ایران.....	۱۶۲
پوپولیسم.....	۱۶۴
نظریه‌های انقلاب.....	۱۶۹
نظریه‌های افلاطون و ارسطو.....	۱۶۹
نظریه ماکس وبر.....	۱۷۱

۱۷۱	نظریه جیمز دیویس.....
۱۷۲	نظریه ساموئل هانتینگتون.....
۱۷۳	نظریه کارل مارکس.....
۱۷۶	انقلاب‌های بزرگ دنیا.....
۱۷۶	اصلاح یا فورم.....
۱۷۸	انقلاب در ایران.....
۱۸۰	توسعه و توسعه نیافتگی.....
۱۸۱	نظریه‌های درونگرا.....
۱۸۶	نظریه‌های مارکسیستی.....
۱۸۷	نظریات وابستگی.....
۱۹۰	توسعه در ایران.....
۱۹۵	فصل ششم: ایدئولوژی‌ها سیاسی.....
۱۹۵	مفهوم ایدئولوژی.....
۱۹۹	کارکردهای ایدئولوژی.....
۲۰۱	گفتار اول؛ اومانیزم و زمینه‌های شکل‌گیری آن.....
۲۰۲	قرون وسطی.....
۲۰۳	رنسانس.....
۲۰۶	اومانیزم.....
۲۰۹	گفتار دوم؛ لیبرالیسم و سرمایه‌داری.....
۲۰۹	لیبرالیسم.....
۲۱۰	۱- لیبرالیسم سیاسی.....
۲۱۰	۲- لیبرالیسم اقتصادی.....
۲۱۱	۳- لیبرالیسم فرهنگی و عقیدتی.....
۲۱۴	نقد لیبرالیسم.....
۲۱۶	سرمایه‌داری (کاپیتالیسم).....
۲۲۰	گفتار سوم؛ سوسیالیسم و مارکسیسم.....
۲۲۰	سوسیالیسم.....
۲۲۳	مارکسیسم.....

۲۲۶	گفتار چهارم؛ فاشیسم و نازیسم
۲۲۹	فاشیسم
۲۳۰	نازیسم
۲۳۳	فصل هفتم: دین و سیاست
۲۳۳	رابطه تاریخی دین و سیاست
۲۳۵	اسلام و سیاست
۲۳۷	ضرورت تشکیل حکومت اسلامی
۲۳۸	۱- ممنوعیت حاکمیت غیر الهی
۲۳۸	۲- اشاره آیات قرآن و احادیث به موضوع سیاست
۲۳۹	۳- حکومت، وسیله اجرای احکام الهی
۲۴۰	۴- سنت پیامبر اسلام (ص) مبنی بر تشکیل حکومت اسلامی
۲۴۱	ویژگی‌ها و اختیارات زمامدار اسلامی
۲۴۴	تاریخ سیاسی اسلام
۲۴۴	۱- انحراف در حکومت اسلامی
۲۴۴	۲- اسلام عامل توسعه و پیشرفت
۲۴۸	۳- استفاده ابزاری از دین
۲۴۸	سکولاریسم
۲۵۳	نقد سکولاریسم
۲۵۵	فصل هشتم: سیاست بین الملل
۲۵۵	استعمار و نابرابری
۲۵۹	استعمار در قرن بیستم
۲۶۳	پدیده شبه استعمار در ایران
۲۷۱	پدیده جنگ
۲۷۲	جنگ‌های جهانی
۲۷۵	جنگ عراق و ایران
۲۷۸	سازمان‌های بین‌المللی
۲۷۸	جامعه ملل
۲۷۹	سازمان ملل متحد

۲۸۳	نظریه‌های روابط بین‌الملل
۲۸۳	۱- رئالیسم یا واقع‌گرایی
۲۸۴	۲- نظریه لیبرالیسم و آرمان‌گرایی
۲۸۵	۳- نظریه انتقادی
۲۸۶	۴- نظریه سازه‌انگاری
۲۸۷	مفهوم ژئوپلیتیک
۲۸۸	موقعیت ژئوپلیتیک ایران
۲۹۲	امنیت ملی
۲۹۳	امنیت ملی ایران
۲۹۷	منابع
۲۹۷	منابع فارسی
۳۰۴	منابع انگلیسی

مقدمه

دوران کنونی را عصر دانایی محور خوانده‌اند، این نام‌گذاری بیانگر جایگاه رفیع علم در زندگی بشر است. دانش علاوه بر اینکه از ارزش ویژه‌ای برخوردار است، کلید حل بسیاری از مشکلات فردی و اجتماعی است. بسیاری از مهارت‌ها که قبلاً از طریق تجربه و آزمون و خطا به دست می‌آمد، امروزه در قالب آموزش‌های تخصصی دانشگاهی تعریف شده‌است. انسان امروزی اگرچه فقط می‌تواند در یک یا چند رشته علمی تخصص داشته‌باشد اما به تناسب نیازهای زندگی ناچار است، با مقدمات و اصول اولیه تعدادی از رشته‌های علمی آشنا گردد زیرا بی‌اطلاعی از علومی که به نوعی با زندگی فرد ارتباط دارد، ممکن است به تضییع حقوق او منجر شود و حتی زیان‌هایی را متوجه جامعه سازد. آموختن برخی از رشته‌های علمی صرفاً برای متخصصین همان رشته ضرورت دارد اما برخی دیگر از علوم هم مخاطبان خاص دارند و هم مخاطبان عام؛ علم سیاست جزو دسته دوم است زیرا در دنیای کنونی هیچ شهروندی از این علم (لااقل در حد مقدمات) بی‌نیاز نیست. یکی از ویژگی‌های جوامع امروزی گسترش قلمرو سیاست و عجمین شدن آن با ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی شهروندان است، در حالی که پیش از این سیاست امری اختصاصی بود و تنها خواص جوامع با آن سرو کار داشتند. البته زمان وقوع این تغییر در کشورهای مختلف متفاوت است؛ در ایران تا حدود دو قرن پیش فقط گروه‌های خاصی به امر سیاست می‌پرداختند زیرا اولاً؛ نهادهای سیاسی غیرحکومتی مانند احزاب، مطبوعات و رقابت‌های انتخاباتی وجود نداشت بنابراین سیاست صرفاً به حکومت محدود می‌شد و امر سیاسی فقط در دایره حکومت اتفاق می‌افتاد. دوم اینکه؛ حکومت نیز وظایف محدودی داشت و فقط مسئول حفظ امنیت و نظم اجتماعی بود. اما امروزه از یک سو امر سیاسی در خارج از دایره حکومت و در میان احزاب سیاسی، گروه‌های ذی نفوذ،

سازمان‌های غیر حکومتی، رسانه‌های خصوصی و حتی بنگاه‌های اقتصادی خصوصی نیز جریان دارد و از سوی دیگر وظایف و مسئولیت‌های حکومت گسترش یافته و مواردی از قبیل آموزش، ارتباطات، حمل و نقل، بهداشت، رفاه شهروندان و بیمه‌های اجتماعی را در بر گرفته است. بنابراین حیطه و گستره سیاست افزایش یافته و به حوزه‌های مختلف زندگی مردم نفوذ کرده و به یک امر همگانی تبدیل شده است. در دنیای امروزی حتی افرادی که علاقه چندانی به سیاست ندارند، به ناچار با امور سیاسی در ارتباط‌اند و زندگی آنها تحت تأثیر تصمیمات و رخدادهای سیاسی قرار دارد. مسائلی مانند: افزایش یا کاهش قیمت کالاها و خدمات، حوادث تروریستی در کشورهای همسایه، تحریم‌های اقتصادی، تهدیدهای نظامی دشمنان، موفقیت‌های کشور در ساخت سلاح‌های پیشرفته دفاعی، انتخابات و رقابت‌های سیاسی، نوسانات قیمت ارز و برخوردهای قوه قضائیه با مفاسد اقتصادی به قدری اهمیت دارد که غیر سیاسی‌ترین افراد هم نمی‌توانند نسبت به آنها بی‌تفاوت باشند و کمابیش خبرهای مربوط به اینگونه رویدادها را پیگیری می‌کنند. از سوی دیگر طیف اهمیت مسائل سیاسی با علاقه‌مندی به موضوعات سیاسی برای درک درست از سیاست و تحولات آن کافی نیست. سیاست شاخه‌ای از علوم تخصصی است و شهروندان برای زندگی بهینه در جامعه سیاسی لازم است با مقدمات و الفبای این علم آشنایی داشته باشند.

از سوی دیگر علوم سیاسی شامل مجموعه‌ای از رشته‌های علمی و تعدادی شاخه‌های کاملاً تخصصی می‌باشد و فراگیری همه این تخصص‌ها از آموزش مقدمات علم سیاست در دوره کارشناسی آغاز می‌شود. بر همین اساس در دوره کارشناسی علوم سیاسی درس «کلیات دانش سیاسی» در اولین نیمسال تحصیلی به دانشجویان آموزش داده می‌شود. این درس در واقع دروازه ورود به علوم سیاسی و اولین پله صعود به درجات بالاتر در این رشته می‌باشد و چنانچه به درستی آموزش داده نشود، یادگیری سایر دروس با مشکلاتی مواجه

خواهد شد. با وجود این اهمیت، در برخی موارد مشاهده شده است که دانشجویان در اواخر دوره کارشناسی و حتی در دوره تحصیلات تکمیلی با مفاهیم پایه و مقدمات علم سیاست آشنایی ندارند. یکی از عوامل بروز چنین مشکلاتی این است که معمولاً کتاب‌های پرحجم اصول علم سیاست به دلیل کوتاه بودن نیمسال تحصیلی به طور کامل تدریس نمی‌شود. از سوی دیگر کتب مبانی علم سیاست عمدتاً بر اساس مختصات سیاست در غرب نوشته شده و با سیاست در ایران تطبیق داده نمی‌شود، لذا محتوای این کتاب‌ها برای دانشجویان ایرانی نامأنوس است. بر همین اساس در نوشتن این کتاب به دو نکته اساسی توجه شده است:

- ۱- تلاش شده است، مطالب تا حد امکان با بیان ساده و روان نوشته شود تا علاوه بر دانشجویان علوم سیاسی، برای عموم علاقه‌مندان به سیاست نیز قابل استفاده باشد؛ این سادگی به قدری است که ابتدا تصمیم گرفتم عنوان «الفبای سیاست» را برای کتاب انتخاب کنم اما از آنجا که قرار است کتاب در دانشگاه نیز مورد استفاده قرار گیرد، عبارت «کلیات دانش سیاسی» که دو بازنگری سرفصل‌های علوم سیاسی در سال ۱۳۹۲ عنوان رسمی یکی از دروس دوره کارشناسی علوم سیاسی است، به کار برده شد.
- ۲- به منظور بومی‌سازی مفاهیم و مباحث علم سیاست و کمک به مخاطبان برای انطباق موضوعات کلی اصول علم سیاست با حکومت و سیاست در ایران به دو روش عمل شده است: الف) در بسیاری از موارد مطالب با ارائه مثال‌هایی از ایران توضیح داده شده - است ب) در برخی موارد مانند مبحث سیاست، دموکراسی، احزاب سیاسی و توسعه، در پایان مبحث به بررسی موضوع مربوطه در ایران پرداخته‌ام. با این حال تلاش شده تا در حد امکان از طولانی شدن مطالب پرهیز شود.